

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ

“ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԳՐԱԳՐԱՆ”
ԿԱՐ ԱՆՀԵՏՈՑԵԱԼ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱՆ

ԿԱԼԿԱԹԱՅԻ “ՀԱՅԿԵԱՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՃԵՄԱՐԱՆ”

Ազգասէր, կրթասէր եւ յաւէտ գրասէր Հնդկահայք յետ հաստատելոյ զ“Հայկեան Մարդասիրական Ճեմարան” ի քաղաքիս մեծի յամին 1821 վասն մշակման մայրենի լեզուին եւ Հայ դպրութեան, ի պահպանութիւն ազգութեան ի միջի օտարալեզու եւ այլալրօն ազգաց յանհուն հեռաւորութեան աշխարհիս Հնդկաց, հաստատեցին, գեղեցիկ իմն խորհրդեամբ, եւ Մատենադարան մի, յետ ոչ բազում ժամանակաց, ի նոյն իսկ Մարդասիրական Ճեմարանին, թէ ի պէտս աշակերտաց ազգային վառարանին եւ թէ յօգուտ Հայ հասարակութեան քաղաքին:

ՅՕրացոյցին Կալկաթայի վասն 1829 ամի, “տպագրեալ ի գործատան Մարդասիրական Ճեմարանի”, գտանեմ զհետագայ ծանօթութիւն յաղագս հաստատութեան եւ սկզբնաւորութեան նոյն մատենադարանի որ ծնաւ յամին 1828 եւ մկրտեալ կոչեցաւ “Արարատեան Գրադարան”:

Տեսանի յէջ 21 “Օրացոյց”ին Կալկաթայի, հետագայ “Յայտարարութիւն” Պօղոսի Երզնանեան մի ի Հոգաբարձուացն “Մարդասիրական Ճեմարանին”:

“Եռաշաղրութիւն վասն հաստատելոյ զգրատուն մի կոչեցեալ Արարատեան Գրադարան”:

Գիտութիւն լեցի հասարակութեան մերազնեից զե զԵրզրական թուղթ մի ընկալաք Հոգաբարձուքս Ճեմարանին ի Պարոն Եովհաննիսէ Ավդալեանց թուեալ ի 16 Յունուարի 1828 վասն հաստատելոյ զգրատուն

մի ի տանն ասացեալ Ճեմարանին յօգուտ մանկանցն ուսանողաց եւ ազգին մերոյ ընդհանրապէս: Արդ՝ սոյն առաջադրութիւն Նորին գոլով արժանի ընդունելութեան Հոգաբարձուացս եւ հասարակաց մերազնեից՝ առաջադրեցաք զայս թուղթ ստորագրութեան յօրինել եւ շրջեցուցանել ի միջի մերազնեից վասն հանգանակութեան մատենից եւ գրոց:

Եռաւել ծանօթութիւն հանգանակողացն՝ արժան համարիմք քաղելով զրել աստանօր զվերջին հատուած թղթոյն Պարոն Ե. Ավդալեանց:

“Ի վախճան ամենայնի արժան է գիտել, զե գրատունս այս հաստատեցի ի Մարդասիրական Ճեմարանին, ընդ կառավարութեամբ եւ տնօրէնութեամբ Հոգաբարձուաց դպրատանն: Պարոն Պօղոսն ազգասիրութեամբ յանձնառու եղել շրջեցուցանել զայս թուղթ առ մերազնեայս վասն հանգանակութեան: Զկնի գտանելոյ զհանգանակութիւնս, յայնժամ կարգք եւ կանոնք հաստատեցին վասն այսր նորատունկ գրատանն”

Մնամ

Եարգոյ ազգին իմոյ՝

Խոնարհ ծառայ՝

Պ. Որդանանեան

Գործ. Հոգ. Մար. Ծեմ.

Ի Կալկաթա, ի 7 Ապրիլ 1828:

Պարգեւատուք Արարատեան Գրադարանին:

Մնայ
նուփի

Տիկին Կատարինայ Ե. Դաւթեան՝ որ ի
Բումբայի 50
Եարութիւն Արգարեան 50
Եովհաննիս Էլիազեան 50
Տէր Գրիգոր Տէր Ե. Տէր Աստուածատրեան որ ի Սինկափուր պարգեւէ զերկուս մատենս՝ որոց արժէքն է 20
Գրիգոր եւ Եսայի Զաքարեանց . . . 100

Սրայ
նուկի

Մկրտիչ Մ. Մովսիսեան	25
Տիտէր Ռայ՝ նաւապետ	20
Պօղոս Որդանանեան պարգեւէ զպէս- պէս մատենաւ որոց արժէքն է	200
Յովհաննէս Ավդալեան պարգեւէ զպէս- պէս մատենաւ որոց արժէքն է	200
Սարգիս Յ. Սարգսեան պարգեւէ զպէս- պէս մատենաւ որոց արժէքն է	115
Ղազար Աղաբէգեան պարգեւէ զպէսպէս մատենաւ որոց արժէքն է	100
Վարդան Մ. Վարդանեան եւ եղբայրք	50
Կարապետ Յ. Պետրոսեան պարգեւէ զիրիս գրեանաւ որոց արժէքն է	50
Մեսրոպ Դաւթեան Թաղնաղեանց պարգեւէ զվեց գրեանաւ	—
Տիկին Մերջան Ստեփաննոսեան պար- գեւէ զմի մատենաւ	—

Ահա՛ ծնունդ եւ հիմն «Արարատեան գրադարանի», որ յանցանել ժամանակաց ճոխացաւ եւ եղև մի ի նշանաւոր Մատենադարանացն ազգիս թէ վասն ձեռագիր եւ թէ վասն տպագիր մատենից եւ համարաւ այնր տարածեցաւ ի Գանգիսէ ցՎոսփոր:

Յապացոյց բանիցս ներկայի ինձ յառաջ բերել աստանօր հատուած ինչ ի գրութենէ գերապատիւ Հօր Ներսիսի Ակիւնեան առ իս՝ յազգս այդր իսկ մեծահոյակ Մատենադարանիդ որ աստ ի Կալկաթա:

«Ի բազում ամաց հետէ ցանկալի էր ինձ յոյժ զի լինէր ինձ հնարաւոր ծանօթանալ հայերէն ձեռագրաց Արարատեան ընկերութեան Կալկաթայի, ուր գիտեմ զի կան հաւաքեալ բազում ձեռագիրք անդատին ի հին ժամանակաց հետէ, այլ ցայսօր զանաւոր ի գիտնոց: Զիցէ՛ մարթ ցուցակագրել զայնոսիկ ըստ ոճոյ, որով վարի «Մայր ցուցակն հայերէն ձեռագրաց» հրատարակեալն ի մէջ: Դիտեմ զի Ձեր բազում զբաղմունք չտան թոյլ միտել յայս գործ, այլ ապաքէն ցանկալի էր յոյժ, չի ցուցակա-

գրէին այնքիկ մանր եւ ոճով. սիրով յանձն առնում հրատարակել ի «Հանդիսի» մերում եւ ապա ի լոյս ընծայել զնոյն յառանձին հատորի. ցանկալի էր լսել զառաջարկութենէս զկարծիս հոյակապ բարեկամիդ»:

Եթէ ցարդ չգրեցի զպատասխանի հարցմանց լաւ բարեկամին իմոյ Ակիւնեան գերաշնորհ Հօր, այդ այնու պատճառաւ էր զի կամէի գրել զպատմութիւն մինչ իսպառանհետացեալ «Արարատեան գրադարանին», յերեսաց անհոգութեան, դու իմա անհոգիութեան նախկին Հոգաբարձուացն Մարգասիրական ծեմարանին: Աւելորդ չհամարիմ յիշատակել աստանօր ի գիտութիւն հնասիրաց թէ յառաջ ուսանողութեան իմոյ ի «Մարգասիրական ծեմարանին» քաղաքիս եկն անդր յաւուր միում յամսեանն Յուլի 1890 ամին քաջածանօթ անգլիացի Հայագէտն Պրոֆէսոր Կոնիքիեր տեսանել զմատենադարան հայերէն ձեռագրաց որք անդ: Տարեալ ցուցի նմա զտիտուր բեկորս երբեմին ճոխ «Արարատեան գրադարանի» ուր տակաւին դռանէին քանի մի պատառատուն տպագիր հայերէն գրեանք յանփակ գրադարանի իրիք եւ հանեալ անտի զմատենան «Որոգայթ փառաց» ի Յակովբայ Շամբեան Մադրասեցոյ ցուցի նմա որպէս մատենա ինչ հազուադիւտ, այլ նա ասաց թէ տեսեալ էր նա զայն արդէն ի Մադրաս ուր նոյնպէս գնացեալն էր ի խնդիր հայերէն ձեռագրաց այլ յուսախաբ լեալ: Հայագէտն անգլիացի կամեցաւ յետոյ տեսանել զմատենադարան ձեռագիր մատենից, այլ սակայն ոչ սակաւ յուսախաբ եղև յորժամ ցաւօք սրտի ասացի նմա թէ ծեմարան մեր զուրկ էր ի ձեռագիր մատենից որք անհետացեալ էին մինչ իսպառ եւ ոչ դր գիտէր թէ ուր արդեօք: Որքան կարացի իմանալ յետոյ ի քաջատեղեակ եւ յիրազեկ անձանց որք աշակերտեալք էին ի ծեմարանին յաւուրս ուսուցչապետութեան Յովհաննէս Ավդալեան եւ Թադէոսի Ստեփաննոսեան,

«Արարատեան գրադարան» Ճեմարանին վասն տպագիր եւ ձեռագիր մատենից, քննարկել էր անքակ եւ անխախտ ցամա 1883՝ յորում ամի Թադէոս Ստեփաննոսեան հրատարակել էր պաշտօնէ հայ ուսուցչապետութեան գնացի Զավա եւ ինստիտուտութիւն գրատանն անկաւ եւ էանց ի ձեռս տնտես-ուսուցչին Մուրատի. յայնժամ սկսաւ թուական քայքայման եւ կործանման Արարատեան ճոխ գրադարանի Ճեմարանին ուր, որպէս յիշատակեալ եմ արդէն ի Պատմութեան իմում գլխոյն Հնդկաստանեայց¹ (յէջ 178) գտանէին երբեմն առաւել քան զմի հազար հայ մատենաք ըստ մեծի մասին ձեռագիրք:

Աւաղ մեծի, անդառնալի եւ յաւէտ անփոխարինելի կորստեանս, զի բազում գանձք հնութեանց գտանէին անշուշտ ի ձեռագիրսն զորս գրասէրք Հնդկահայոց նուիրեալ էին գրատանն յորէ անտի բացմանն յամին 1828՝ ցամա 1883՝ յորժամ հեռացաւ անտի պահապան հրեշտակն Թադէոս Ստեփաննոսեան Նոր-Ջուղայեցի բարեխեղձ հայ ուսուցչապետն Մարգարիտեան Ճեմարանին յետ քսանամեայ յոյժ յաջող եւ բազմարդիւն պաշտօնավարութեանն յազգային վառարանին յայնմիկ եւ յաթող նորին նստան բախտախնդիր եւ օգտածարաւ սինըքը՝ զուրկ միանգամայն ի գրագիտութենէ եւ յազատական արուեստից, որոց ոչ գհամն առեալ էին եւ ոչ գհոտ թէպէտեւ զինքեանս հայ ուսուցիչս կոչել յանդգնէին այն ինչ չգիտէին զտարերս հայ Բերականութեան:

Ի շարս ձեռագրացն անհետացեալ Մատենադարանին լեալ է ի միջի այլոց եւ «Ղորան» մի ձեռագիր զորմէ ունիմ գրել յետոյ ի զովացումն բանասիրաց զի առաքեցաւ ինձ այն վասն ծանօթութեանց ի Հնդկ-Մահմեդական իշխանութեանց ումեմնէ ի վերին Հնդկաստան, որ գնեալ էր զայն ի

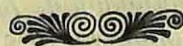
սեւամորթ եւ խառնածին այլոցն նախկին Կ. Պոլսեցի Հայ Վարժապետին Ճեմարանին՝ վասն հինգ հարիւր սուփեաց որ համապատասխանէ 33¹/₂ անգլիական ոսկոց: Կարգացի քանի ամօք յառաջ բանախօսութիւն մի երկար զձեռագիր «Ղորանէս»* առաջի անդամոցն «Ասիական ընկերութեան Բանկայի», որ հրատարակեցաւ ի Հանդիսի ընկերութեանն (Journal of the Asiatic Society of Bengal) ի գիտութիւն հնասիրաց:

Ասաց որ ասացն թէ «զվաստակս ձեր ալբ կերիցեն» զի ազգային հազուագիւտ ձեռագիր մի գտանի այսօր ի մատենադարանի Հնդկ-Մահմեդական իշխանութեանց ուրուք ի վերին գաւառս Հնդկաց յերեսաց անհոգութեան արդի Հնդկահայոց. եւ զայս ամենայն տեսեալ դեռ ի խոյզ եւ ի խնդիր լինիմ, աննման իմն եռանդեամբ, գհետ նշխարաց ազգային հնութեանց ի սփիւռս Հնդկաց աշխարհին, թէպէտ քաջ գիտեմ եթէ «միով ծաղկամբ գարունն ոչ լիցի բնաւ»: Սակայն եւ այնպէս, ցորչափ իցէ յիս շունչ եւ կորով, փրկեցից զայնս ի կորստենէ որպէս զի եղէց մշակ առանց ամօթոյ ի փշալից այգեոջն հայ գրագիտութեան եւ հնագիտութեան, որոց նուիրեցի զկեանս իմ ի մանկական տիոց հիտէ:

Հնու թեանց հոյակապ Հնդկահայոց հետախոյզ՝

Գրաւոր Զ. Բարսեղյան

Նոր-Ջուղայեցի:

¹ «History of the Armenians in India», from the earliest times to the present day, 1895, Calcutta, 8°, pp. 22 + 190.

* Ղորանի այս թարգմանութիւնը, կատարուած լատիներէնէ Ստեփանոս Լեւազոյ († 1689) ձեռքով, ծանօթ է արդէն բազմաթիւ օրինակներով (միայն մեր Մատենադարանի մէջ ունինք երեք օրինակ): Առ այս հմմտ. ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1912, էջ 152:

ԽՍՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ «ՀԱՆԴԱՆՈՒՆ»: